

ԲԱԶՄԱՎԷՊ ՀԱՆԴԻՍԱՐԱՆ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ - ԳԻՏԱԿԱՆ - ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ

ՌՅՀԶ - ՌՅՀԵ

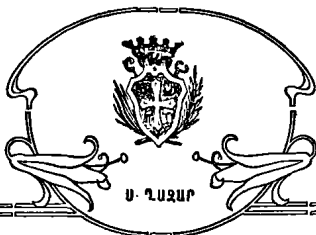
ՀԱՅՈՐ

ՁԴ

1927

ՄԱՅԻՍ

ԹԻՒ 5

ՍԵՐ ԿԱՐԾԻՔԸ

ՀԱՅԵՐԷՆ ՈՒՂՂԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ

Մեր Միաբանութիւնը Հայաստանի Դիտարեան և Արուեստի Հաստատութեան Յանձնաժողովին կողմանէ ստացաւ մի «Համադրական աղիւսակ ուղղադրական առաջարկներէ», կազմուած նոյն Յանձնաժողովի չորս անդամներէն, Պր. Հր. Ա. ճառեան, Աւ. Խաչատրեան, Գր. Ղա. փոնցեան և Ստ. Մալխասեան, և նա՝ մակ մը նոյն Յանձնաժողովէն՝ որով զայն Միաբանութեանս բնութեան կը յանձնէր:

Խնդիրը կը վերաբերէր՝ Հայաստանի մէջ ներկայապէս ընդունուած ուղղադրութեան վերաբնութեանը: Իսկ Միւրթ. Միաբանութիւնը զայն յանձնեց ստորագրեալ միաբանիցս ուսումնասիրութեան, որ զայն ճննելով՝ կազմեցաւ հետեւալ պատասխանները:

Ա.

Համաձայն ենք այն բոլոր յօդուածներուն, որոնց մէջ կը վերահաստատուին ուղղադրական հին ձեւերը: Ասոնք են. 1. բառակերպի է. ինչպէս. կգ, էութիւն. — 2. բառամիջի է. ձայնաւորներէն յառաջ. բառակերպի է. մարգարէութիւն. — 3. բառակերպի է. մարգարէ, գիտե. — 5. բայերու միջի է. գիտեք, գիտեք. — 6. բառակերպի է. քս, երկու, եգ. — 7. բառակերպի է. օր, օգուտ. — 8. բառակերպի է. օր և ուր զանազանութիւնը բարդութեանց մէջ. անօգուտ, անողոր. — 10. բառակերպի է. այս. — 13. բառակերպի է. ուրիշ, որսորդ, որ. — 20. ի. հրկրաբար. գիւղ, միութիւն. — 21. իս երկրաբար. կեանք, մեծութեան:

9

— իսկ միւս յօդուածներու մասին կը հեռանանք աղիւսակէն: Ատոնք են.

Գ. «Քառի մէջ բաղաձայնից առաջ միշտ գրել ե. ինչպէս՝ հանդես, հրաւեր, սեր, կետ» — կողմնակից չորս հոգի:

Համաձայն չենք՝ զանազան պատճառներով. ա. Հինգ ման տեսակէտով. հայ ժողովրդէն մեծ մաս մը կը զատէ բառամիջի արտասանութիւնը. ինչպէս յունական դ և ε — որոնցմէ կը ծագին մեր գոյգը — կամ զաղդիական օ և օ կը տարբերին. ուրով է. վերածումն է.ի արգելք է հարազատ հնչման:

բ. Համադրական աղիւսակը երեք ձայներու միութեամբ կը շեշտէ բառասկզբի օ.ի և ո.ի պահպանութիւնը բարդութեանց մէջ՝ «ստուգարանական ճշտութեան» հաւասար, Նոյն պահանջը կայ նաև ներկայ պարագայիս մէջ. վերջին վանկի է.ն աւանդմանց ու բարդութեանց մէջ ի տառին կը փոխուի. հանդես՝ հանդիսարան, հրաւեր՝ հնաւիթել, սեր՝ սիրելի, կետ՝ կիտուած. իսկ և անփոփոխ կը մնայ. նետ՝ նետել, պետ՝ պետութիւն, ծեր՝ ծերունի, Հետեաբար անհրաժեշտ է արմատական է.ի պահպանութիւնը, ցոյց տալու համար իւր կապի ամանցներու հետ. ապա թէ ոչ՝ անտեղի և անմեկնելի կը դառնայ՝ նոյն զրէն անհաւասար ամանցներ հանել, ինչպէս տերէն՝ տիրել, նետէն՝ նետել, սերէն՝ սիրել և սերիլ, և այլն:

գ. Եթէ կ'ընդունուի բառամիջի է.ին պահպանութիւնը զանազան պարագաներու մէջ (յօդ. 1, 2, 3, 5), տրամաբանօրէն պէտք է պահուի նաև ամէն տեղ, ուր գոյութեան կազմախօսական իրաւունքն ունի:

Ծ. «Քառամիջում գրել միշտ ո, ինչպէս Պողոս, կոշիկ, կուլիցիա, կոսպերացիա» — 22. «Ի՞նչ գրութիւնը վերածել ես, ինչպէս ետքը, արդեօք» — կողմնակից չորս հոգի:

Սկզբնական օ.ի և ո.ի թոյլտուութեան նպատակը կը թուի հնչման զանազանութիւնը՝ զոր ունին աստիճան, և յիշողութեան

աշխատութիւն չեն թողուր: Իսկ քառերու մէջ հաւասար հնչուելով, դիւրութեան համար միշտ ո կ'առաջարկուի:

Մեր մտածութիւնը տարբեր է. Ամանց մանց մէջ բառասկզբի օ.ի պահպանութեան ստուգարանական պահանջը՝ կայ հաւասարապէս Պողոս, կոշիկ և այլ քառերու մէջ ես, որոնց օ.ն նոյն ծագումն ունի սկզբնականին հետ: Օգոստինոս և Ոգոստոս օտար անունաց օւլ = աւ = օ գրութիւնը հաւասար է Պողոս և Սողոս անունաց մէջ գոնուածին, և ստուգարանական պէտքը՝ նոյն. Գաղղիացիք օ տառն ունին, բայց Քոլ չեն գրեր, այլ Քալ, ձայններու հաւասարութեան մէջ պահելով գրութեան զանազանութիւնը:

Ունինք նաև արիական ծագմամբ քառեր, որոնք բնագրին մէջ տառով կը գրուին. աշարակ, կաշիկ, աճառ, ազատակար, տաւր, գոյր են, և ստուգարանական ճշդութեան համար հայերէն գրուելու հն օշարակ, կոշիկ են: Մեր բնիկ քառերն ալ հաւասար իրաւունք ունին նոյն ճշդութեան, և գրուելու ետքը՝ ետքը; արդեօք՝ արդեօք են:

Առաջարկեալ փոփոխութեան մէջ դիւրութեան ինդիլը կամայական բան է: Եթէ ազգին մէջ մասը, որ բառասկզբի ո.ն օ.ի հաւասար կը հնչէ, պէտք ունի յիշողութեան՝ զատելու համար երկուքն իրարմէ, ինչպէս օգուտն ոգոցէն, և բոլորը յիշողութեամբ պիտի զանազանեն անօգուտն անողոցէն, ապա դիւրութեան բաւարարութեան կը վերջանայ այդ տեղ. և լաւագոյն է որ ստուգարանական ճշդութիւնն իշխող զանազան բոլոր քառերու մէջ:

11. «Քառասկզբում գրել օվ և ոչ ով. այսպէս օվ, օվկիանոս, օվագիս, Օվր: Օվրեանէս» — կողմնակից Աճառեան:

Երեք անոնցութիւնը կը տեսնուին առաջարկութեան մէջ:

ա. Օ գիրը կը հետանայ իւր գոյութեան նպատակէն, որ է հին աւր ներկայացնել բաղաձայն յառաջ:

բ. Աւելորդ նոր ձև մը կը հնարուի Հայոց այն մասին համար՝ որ այդ օրի-

նակաց մէջ ով-ն արդէն ՕՄ կը հնչէ, և փոփոխութեան կարիքը չունի:

գ. կը խանգարուի օտար անուանց ուղղադրութիւնը, որ եւրոպական Օ-ի դէմ մեր ուն կը պահանջէ՝ ըստ բազմադարեան սովորութեան. Ozi-as-Ոզի-աս, Օ-chozi-as-Ոչոզի-աս են:

12. «Յունական օմեգա տառը արտա-յայտել ու տառով բառամիջում և օ տառով բառակցութեամբ, և ոչ թէ ով, ինչպէս թուստ, Յասէփ, Օսաննա, օկլանոս»։ - կողմնակից Ղափանցեան:

Յունական մէկ տառը կրկին գրով թարգմանելը քմահաճ է և անկանոն. նախ, նիք օմեգան թարգմանելու են ով կամ ո. Հոովմ և Հոսմ, Յակովբ և Յակոբ, Յովբ և Յութ, որոնց մէջ ընտրութեան ազատութիւն ունինք և մենք: Բայց թողմաս, Յովսէփ, ովկլանոս, ովսաննա հնչումները սովորական դարձած են մեզ, և աւելորդ կը կարծենք փոխել ու եւրոպականացնել զանոնք: Այս պարագային հարկ պիտի լինի՝ տրամաբանօրէն՝ փոփոխել նաեւ ուրիշ անուններ և բառեր. ինչպէս Յիսուսը՝ Յեսուս, Սահակը՝ Սասակ, Մանուէլը՝ Լամանուէլ, եկեղեցին՝ եկղեսիա, փրկիստփայն՝ փրկուստիոս, սաղմոսը՝ փսաղմոս են: Եւրոպացի լատինացեղ ազգերն ալ իրենց բառերը լատինեանքին մերձեցնելու են: Զափազանց է ճշդութիւնը և աննպատակ:

14. «Ալէն դէպքում գրել վ, և ոչ թէ մերթ ա, մերթ ու, մերթ վ. ինչպէս ավազ, ազնիվ, տերեւ, յովաթ, նվաստ»։ - կողմնակից չորս հոգի:

Անընդունելի է ըստ բազում գլխոց: Նախ՝ որովհետեւ ձայնաւորաց ցով ա-ի ձայնը հաւասար չէ վ-ի՝ նոյն իսկ արդի հնչման մէջ ալ. և կ'արտասանուի՝ ստորին ըութթին ու վերին ատամնաց մերձեցումով, ու երկուսը ձայն ունի իբր կէս ձայնաւոր իսկ վ՝ նոյն գործարանց սեղմամբ, և անձայն է. չէ. կարելի ուրեմն այդ երկու հնչումները մէկ գրով ներկայացնել:

Երկրորդ՝ աւ=աւ=աւ և սւ=սւ=սւ եւ ուղեղու երկրարբանները հնչմամբ ու պատմականօրէն կապուած են իրարու հետ

բազմաթիւ յատուկ անուանց մէջ, և չենք կարող ըստ հաճոյս աղաւաղել հայկական աւ ու եւ ձևերը՝ թարգմանութիւններն օտարացնելով բնագիրներէն, և գրելով Դավիթ, Եվսեբիոս են:

Երրորդ՝ բացում-բացված, լեզու-լեզվական, մեղու-մեղվի ձևերու մէջ բոլորովին կը կորսուի ստուգաբանական ճշդութիւնը, որոյ կարեւորութիւնը շեշտեց վերեւ Համադրական աղիւսակը:

Չորրորդ՝ հայ լեզուի հիմնական կանոնները կը պահանջեն՝ ձայնաւորը փոխանակել ձայնաւորով, ոչ բաղաձայնով. ինչպէս տիպիան-տիպենի, պաշտօնւոյ-պաշտօնէի, պարտեզ-պարտիզպան. ինձ-քնձու, յոյս-յոսաւից, ումալ-ըմպել, Այսպէս նաեւ պէտք է գրել եկեղեցի-եկեղեցւոյ, պատի-պատոյ-պատական են, որոնց մէջ և եւ ու բաւական կը տարբերին ձայնով վ-էն՝ ուղիղ հնչողներու բերանին մէջ, իսկ թէ ձայնաւոր է ի բնէ, յայտնի է այդ փոխանակութենէն, և իւր նախադրւած էն՝ ուսկից ծագած է, որուն կը զուգահիշի այրութիւնի մէջ, և զոր կը թարգմանէ աւ=աւ, սւ=սւ, օւ=ոս երկբարբաններու մէջ:

15. «Ալէն դէպքում գրել ոյ, ինչպէս բոյս, լոյս, կոյր, և ոչ թէ բոյս, լոյս, կոյր»։ - կողմնակից չորս հոգի:

Աւելորդ կը նկատենք ա-ի յաւելումը. վասն զի ոյ՝ բաղաձայնի սկիզբը բոլոր Հայերն արդէն կը հնչեն իբր լատ. ոյ, և ձայնաւորի սկիզբը օյ. հետեաբար ա-ի յաւելումը հնչման ապահովութիւն մը չի բերել: Այնքան աւելորդ է այդ տեղ, ինչպէս բառակցութիւնը ա-ի հետ, նոյն պարագայի մէջ կը զսնուի նաեւ իս երկբարբաւոր, որ բաղաձայնի սկիզբը զաղղիական ա-ի հաւասար կը հնչուի, ինչպէս սիւն, ձիւն են, և ձայնաւորէ յառաջ կամ բառին ծայրն իբր ի՛ւ, ինչպէս հիւանդ, անիւ. և որոյ համար զանազան գրութեանց պէտք չենք զգար:

16. «Յ գիրը բառակցութեամբ վերածնելի, ինչպէս հարմար, հղի, հուլիս»։ - կողմնակից Աճառեան և Խաչատրեան:

Անընդունելի է երեք պատճառներով: Նախ ստուգարանական ճշգրտեան տեսակէտով: Բազմաթիւ բառեր ունինք, որոնց սկզբնական յան ծանօթ նախդիրն է, զոր ծածուած իւր իմաստով իբր ածանց գիրքինչպէս յայնժամ, յանկարծ, յանձնել, յանցանք, յախաւի, յաղի (լի), յուշարար են: Այդ յան հիփոթուելով, կը կորսնցնէ իւր կազմախօսական նշանակութիւնը, և կը շփոթուի օ ածանցի հետ, որոյ պաշտօնն է գոյականէն ածական շինել: Ինչպէս զօր՝ հզօր, մուտ՝ հմուտ, եղկ՝ հեղգ, լու՝ հլու, ոյժ՝ հուժկու:

Երկրորդ՝ Թարգմանութեանց մէջ յհամագրէ լատինական յ կամ ի գրին, ինչպէս julius-յուլիս, Jacob-Յակոբ են: Իսկ 6՝ լատին հիփ, ինչպէս՝ Heli-Հելի, Herodes-Հերովդէս են: Արդ բոլոր ըսկըզբնական յերը հիփերածելով, կը խանգարուի յատուկ անուանց ստուգարանական ճշգրտութիւնը:

Երրորդ՝ Հայոց մեծ մասը կը զատէ յին ձայնը հէն, որով չէ կարելի ստիպել բոլոր՝ հրաժարել իրենց փափուկ յին ու թանձրացնել հիփ, ուղիղ հնչումը զոհել սխալին:

17. «Քառասկզբում դէն գցել յան որտեղ կարելի է, ինչպէս ետ, առաջ, ետան»։ - հակառակ Ահառեանը:

Ճաշակի խնդիր է: Անոնք որ այդ բառերը զսասական ձևով կը հնչեն ու կը գրեն, պարտաւոր չեն ռամկական հրնչմամբ փոխանակելու զանոնք: Հեղինակաց որոշ չափով ազատութիւն պէտք է թողուլ նոյն իսկ ուղղագրութեան մէջ ալ:

18. «Քառավերջում անձայն յ չգրել ինչպէս վկա, ծառա, պաշտօնեան»։ - կողմնակից չորս հոգի: Նոյնը կը զօրէ անշուշտ ո գրին հետ ևս:

Հին ուղղագրութեան պահանջն է՝ սա, դա, նա, ահա, կարդա՝ են հրամայական նէն, և օտար Աննա, Եղիա ևն անուններէն զատ, ինչպէս և այլ՝, քո բառերէն և կեցո՝ են հրամայականէն զատ, բոլոր միւսերը յով վերջացնել, Արայ, վկայ, ծառայ, Սատոյ, Բրբրէյ, երեկոյ, ուրեմն

չառ գործնական սահման մը դիւրութեան տեսակէտով:

Ասոր հետ կայ նաև 15 դարերու մասնագրութիւն մը՝ որ պահած է յան, և պէտք մը չկայ յանկարծակի ջնջելու զայն: Երոպական լեզուներ մէկէ աւելի անձայն գրեր ունին իրենց բառերուն վերջը: Մեր յանձայն դարձած, բայց պաշտօն մուտի տակաւին. կ'երկարէ յարակից աւի և ուի ձայնը. այսպէս կը կարդայ՝ աւելի երկար է քան կարդա՝, և երեկոյ քան քո, կեցո՝: Հարկաւոր է ուրեմն պահել յան:

19. «Չգրել յան ա և ի ձայնաւորներին միջև, ինչպէս վկաի, ազգաի»։ - կողմնակից Խաչատրեան և Մալխասեան:

Հայ լեզուին ուղղագրութեան և հնչման հիմնական պահանջներէն մին եղած է սկիզբէն մինչև ցայսօր՝ աւ, աե, աի, աո զուգորութեանց մէջ յ յաւելուլ: Այս գրութիւնը յարգուր է ոչ միայն հայկական բառերու, այլ և օտար անունաց Թարգմանութեան մէջ: Ինչպէս Մանայեմ, Խարայէլ, Նային, Նիկողայոս: Նոյնպէս նաև հողովներու մէջ: Աննա՝ Աննայի, յԱննայէ, սորա՝ սորայոյ, սոցա՝ սոցայոյ են: Արդ՝ մինչդեռ ուղղագրութիւնը միաբանել կ'ուզուի հնչման, հակասական կը լինէր ջնջել տառ մը՝ որ իւր հնչումն ունի ու պիտի պահէ. կամ ոյ զոյգին մէջ յաւելուլ՝ որ աւելորդ է, և այս տեղ ջնջել յան՝ որ անհրաժեշտ է:

23. «Ստեղծել միատառ գրութիւններ ու, իս, կա երկտառ գրութեանց փոխարէն»։ - կողմնակից Մալխասեան և Խաչատրեան:

Բազմադարեան սովորութեամբ ընդունուած այդ ձևերը փոխել՝ կամայական կը թուի մեզ: Ատոնցմէ ո՞ր Յոյներն ու Գաղղիացիք ալ ունին մի և նոյն հնչմամբ, ՕՍ-ՕԱ, որոնք նոյն աւով Թարգմանուր են: Ուրիա, Յիսուս: Իսկ եւաւի մէջ արդէն զգալի են երկու գրի հնչումները, և կանոնաւոր չի լինիր երկու հնչում մէկ նշանագրով ներկայացնել: այրբենական գրութենէն կը հեռանանք, և սղագրուա

տականօրէն ձեռն ազգին մէկ հատուածին հնչման վրայ, որքան ալ ընկերապէս բարձր լինի այն: Այս գրութիւնը կ'անցնի նոր ստեղծուած այբուբենի համար. իսկ հին և ընդհանրացած ուղղագրութեան մը վրայ այդպիսի փոփոխութիւն մը՝ զայն խորթ և անյարմար կը դարձնէ ազգին միւս հատուածին կամ հատուածներուն, և չէ կարող հասարակաց ուղղագրութիւն դառնալ, այլ միայն տեղու մը. և այն ալ բռնադատեալ ու կարճատեւ, ինչպէս եղաւ արեղեանը:

Օրինակներով խօսինք: Բառից սկիզբը գրուելով ո, ազգին մէկ մասը կարող է զայն հնչել ՎՕ, և միւսն՝ Օ. օրինակ՝ ոսկի = voski և oski. իսկ ինչպէս գրուի վո, — ինչպէս բրաւ Արեղեան ու կը պահանջէ խաչատրեան, — զայն չէ կարելի նաև Օ կարդալ. որով վո անընդունելի կը դառնայ ազգէն: Նմանապէս գրելով հարմար, հատուկ, այդ տեղ փափուկ յ հնչողներն իրենց առջև թանձրացուցիչ տառ մը պիտի գտնեն: Նոյն խոշորդոտին պիտի հանդիպին նաև ավազ, անիվ, պատվոյ թանձրաձայն գրութեանց մէջ: Էւ և.ը փակ ձայնով հնչողները՝ սեր, հանդես են ձեռնուրէն մէջ պիտի զգան անփակ է.ին պէտքը:

Զ. — Լեզուն քաղաքսկիթ ազգի մը, որ 15 դարերու ճոխ զբաղանդութիւն մ'ունի, ունի նաև իւր քերականական, կազմախօսական ու ստուգարանական օրէնքները, կերտուած դարերէն, որոնք այդ լեզուին պատմութիւնը կը կազմեն: Այդ օրէնքները պահանջ մ'են դարձած նոյն լեզուին ու զայն ժառանգող ցեղին համար, որ իւր ուսմանց ծրագրին մէջ հիւսած է իւր բարբառին ստուգարանական գիտութիւնն ալ: Այդ՝ առաջարկեալ ուղղագրական փոփոխութիւնը կ'ենդանեն հաւասարապէս — թէպէտ քան արեղեան գրութիւնը նուազ չափով — մեր լեզուին օրէնքները, զայն դուրս կը հանեն հին լեզուաց կարգէն, և կը հաւասարեցնեն անգիր ազգերու բարբառներուն՝ որոնց նոր այբուբեն կը յօրինուի: Անոր լեզուա-

խօսական օրինաց ծանօթութիւնը սեպհականութիւն պիտի մնայ քանի մը մասնազատաց՝ որոնք յօժարին մեռեալ լեզուի մը մեռեալ ուղղագրութեամբ զբաղիլ:

Էւ մենք ներկայ և ապագայ սերնդին չպիտի կարենանք ցոյց տալ կապը հին ու նոր հայերէններու մէջ, որ կայ և պիտի մնայ միշտ. և չպիտի կարենանք ըսել հայ աշակերտին՝ թէ կօշիկ կը զրննը՝ որովհետեւ ատոր հին ձեւը կաշիկ էր, և պրս. կաշին կը ծագի. — թէ է.ն՝ սեռականի մէջ ի զրին կը փոխուի, և Ե անփոփոխ կը մնայ. և որովհետեւ սեռականի արմատէն կը շինուին բարդերն ու ածանցները, սեր-սիրոյ՝ կու տայ սիրել, սիրուն, և սեր-սերի՝ սերիլ, սերունդ. — թէ յանցանք կազմուած է յ նախդրէն, անց գոյականէն և անք ածանցէն, և կը նշանակէ անցնիլ օրինաց վրայէն, պակսիլ. իսկ հմուտը՝ ձ ածականացուցչէն և մուտ արմատէն է, և կը նշանակէ խորաթափանց:

Է. — Նոր առաջարկութեամբ ո-օ, ե-է, յ-հ տառերով իրարմէ զատուած խումբ մը բառեր պիտի զանգուցնեն իրարու հետ, պիտի նուազի մեր յատուկ բառերութիւն, և շատնան բազմանիշ բառերը, ինչ որ աղբրակութիւն է հայ լեզուին համար, և երկկիմութեանց ու միութեանց պատճառ: Զոր օրինակ «համբ լեզու» պիտի նշանակէ դանդաղ և անխօս. «հաջող մարդ»՝ ճարտար (յաջող) և զբախօս (հաջող). — «հեռուից մի հոտ էր գալիս» թէ՛ բոյր և թէ՛ ոչխարաց՝ խումբ պիտի հասկցուի. սեր բառը պիտի ստանայ երեք և իրարմէ շատ հեռի իմաստներ: Էւ այսպէս դեռ ուրիշ շատեր:

Պէտք չէ մոռնալ՝ որ գրութեան նպատակն է զոգտալարենք՝ ոչ թէ ձայներ փոխանցել հեռաւորաց և ապագայից: Էւ որքան աւելի լինի բառերու զանազանութիւնը լեզուի մէջ, այնչափ յստակ կը ներկայանան անոնցմով փոխանցուած գաղափարներն ալ: Գաղղիացիներն ունի հեռաւոր նմանաձայն բառերը. saint (սուրբ), sain (առողջ), sein (կուրծք), seing (ստորագրութիւն), seine (ուսկան),

scène (տեսարան), Seine (Սեն գետը), cène (ընթրիք), cinq (հինգ), ceint (շրջապատուած) և այլն։ Արդ՝ եթէ այս բոլոր բառերը մէկ ձևով գրուին, ինչ ի մասսօ պիտի տան արդեօք։ Չենք յիշեր դեռ ուրիշ բազմաթիւ նմանաձայնիք գաղղիերենի և անգղիերենի մէջ։

Ուղղագրական փոփոխութեան մտածութիւնը մեզմով չի սկսիր։ Գաղղիացիք ալ ունեցան զայդ Ռոսուէի օրերէն, որոնց՝ Միւլդաց իմաստուն և պիսկոպոսն այս խըլատը տուաւ։ «Պէտք չէ թոյլ տալ արտասանուածին նման գրելու այն սխալ կանոնին՝ զոր ներմուծել փորձած են ու մանք։ Վասն զի ասով օտարագղիները վաժմեցնել ու մեր լեզուին արտաբերութիւնը պիտի փոխեն ուղեղով, անձանաչելի կը դարձնեն զայն նոյն իսկ Գաղղիացուց։ Եթէ գրուէր san, chan, antrement, émé կամ émais, ո՞վ կրնար ճանչնալ այս բառերը։ Բառը տառ առ տառ չի կարդացուիր, այլ անոր բովանդակ պատկերը փոփոխութիւն մը կը կրէ յանկարծ։ տառերը կորուսած կը լինին այն նշանները՝ որ զանոնք ճանաչելի կ'ընէին տեսողութեան, և աչքիքը զո՞ր չեն մնար։ Բայց և սակայն որ Գաղղիացուց և Անգղիացուց նման իմաստուն և հնարագէտ ազգեր իրենց ուղղագրութիւնն անփոփոխ կը պահեն։

Նոյն ինքն յեղափոխական Ռուսիան տեղամ շատ աննշան փոփոխութիւն մը միայն ըլլաւ վերջերս իւր ուղղագրութեան մէջ, որ անոր ընդհանուր դրութիւնը չէր խանգարեր։ Թողուց լատինական եկամուտ ի և անոր տեղ սլաւական Կ դրաւ։ Եւ պաւեց արաբական Ն նշանը, որ բառի մաս չէր, այլ ածանց մասնիկ մը։ Թողուց Յ, համաձայն և համազօր եւրոպական Ժ-ին, և այս երկրորդով բաւականացաւ։ և արդի հնչման պահանջով Յ փոխեց Ը-ի՝ շատ փոքրթիւ բառերու մէջ։ Այս աւելնը շատ հեռի է մեր գրութեան արմատական յեղաշրջութենէն։

Բ. — Արեւմտահայ վարժարանաց մէջ ընդունուած է և պիտի մնայ զբարբար լեզուի

ուսումը, իրրե բանալի մեր դասական մատենագրութեան, և աղբիւր աշխարհարարի զարգացման, ուսկից ամէն զրոգ իւրաւունք ունի օգտուելու, ուստի նաև ուսանելու նոյն լեզուն, աւելի քան եւրոպական ազգեր լատիններէն ու յունարէնէ։ Այդ ուսումը բնականօրէն իւր հետ ունի նաև նոյն լեզուի քերականութիւնը, ուղղագրական կազմութիւնը, բարդութեան ու ածանցման կանոնները, և այդ առթիւ ձայնաւոր տառերու փոփոխութիւնները։ Այս ամէնը անհրաժեշտ կը դարձնեն հին ուղղագրութեան ուսուցումն ալ։ Արդ՝ ընդունելով նաև նոր տեսակ ուղղագրութիւն մը, պիտի ստիպուինք երկու ուղղագրութիւն միանգամայն ուսուցանել, հինին ծանրութիւնը թեկնցնելու նպատակով՝ անոր վրայ պիտի բարդենք նորին ծանրութիւնն ևս։ Եւ ուսանողաց յիշողութեան մէջ պիտի ստեղծենք ձեւերու հակասութիւններ։ պարտեզ և պարտեզ, կարօտ և կարօտ, բոյս և բոյս, յարմար և հարմար, առազ և ալազ, նոսաստ և նվաստ, ովկիանոս և օկիանոս, ազգային և ազգային։ Այս երկուութիւնը, այս հակասութիւնը բառերու պատկերաց՝ անհանդուրժելի է։

Թ. — Ուղղագրութիւն մը՝ որ կարենայ մեր թուած բոլոր անպատեհութիւնները խափանել, որ հնչմանց ու բառերու զանազանութեան և լեզուաբանական օրէնքներու գիտութեան արգելք չլինի, դա նախանաց իմաստուն կերպով պատրաստած ու մեզ աւանդած դրութիւնն է, որոյ հետ արդէն ամէն հայ զաւառ և զաղութ դաբերու շրջանին մէջ հաշտեցուցած է իւր հնչումը. և այդ է՝ զոր կը պահանջէ հայութիւնը՝ Հայաստանի մէջ կարևոր թուով մը, և զուրար՝ ամբողջովին, ինչպէս յայտնի է արտասահմանի մամլոյն միահամուռ ձայնէն։

Համաձայն չենք այն ուղղութեան՝ որ հետեւելի կանոն առնուլ կ'ուզէ միջին դարու ուղղագրական շեղումները։ Գրչազրաց համամատութիւնը ջոյց կու տայ՝ որ այդ շեղումները պարզապէս զարտուղութիւններ էին, հակառակ նոյն շրջանի

աիրող ընդհանուր սովորութեան, և իրաբու անգամ, և յաճախ անմիաբանք մի և նոյն գրչին ներքև իսկ. որով և արդիւնք զորոշներու խակութեան ուղղագրութեան մէջ, Այս պատճառաւ չապրեցան անոնք, և մեզ հասաւ սովորական կանոնաւոր ուղղագրութիւնը, որ միայն ունէր ապրելու իրաւունք:

Ժ. — Այդ ուղղագրութիւնն է նաև՝ որ մեր 15 դարերու մասնագրութիւնը դիւրամատչելի պիտի պահէ արդի և ապագայ հայ սերնդին, որ չէ կարող հրաժարի իւր ցեղին անցեալ ճաղաքակրթութիւնը ներկայացնող գրականութենէն. որմէ հրաժարումը՝ հետ զհետէ պիտի տանի նաև լեզուէն հրաժարման՝ իւր հետևանքներով հանդերձ. ինչ որ պիտի պատահի՝ երբ մտաւորական սնունդին ու զրօսանքը օտարալեզու գրականութեան մէջ վերադառնալով, կամ լոկ Հայաստանի ներկայ մամուլն մէջ, որ մեր երկրիւր չի ցրուեր, այլ կը հաստատէ: Միայն մեզ տրուած համազրական փոքրիկ ազդեակին մէջ ինքնուսուրբական բառեր կան՝ ինստիտուտ, էքսպերտ, բնալական, կոալիցիոն, կոոպերացիա, կոլլեկտիվ, ապպարատ, մասսա և կոմսունա. թէպէտ բոլորն իրենց հայերէններն ունին արդէն: Եւ ասոնք կաթիլ մի՛ գուլէ են նկատմամբ Հայաստանի մամուլն մէջ աիրող խառնակութեան, որ հին գրականութեան պատուաւ տին կը կարօտի, ուստի և պէտք է նաև որ ուղղագրական կապը մնայ անոր հետ:

ԺԱ. — Ինչ որ նշմարեցինք թէ՛ արեւդեան ուղղագրութեան և թէ՛ նոր առաջարկութեանց մէջ, նպատակն է գրութիւնը դիւրացնել: Բայց այդ նորութիւնք աւելի մնաւ կը բերեն քան օգուտ, ինչպէս ցոյց տուաւ վերջին փորձն ալ: Արդ կայ եղաւ նաև մի՛ որ կը դիւրացնէ ուղղագրութիւնը՝ առանց որ և է փոփոխութեան պէտք թողու: Հայերենի դասագրոց մէջ գրել և դպրոցներու մէջ ստիպողական ընել ուսումն ուղղագրութեան կանոնաց, որոնք սակաւաթիւ և դիւրին են հասկը-

նալու և հետեւելու համար, և որոնց օգտակարութեան փորձն ունինք մեր ուսումնարանաց մէջ: Այդ կանոնները կը համառօտենք այս տեղ:

Երբ կը բռնուի վանկերու մէջ՝ որ վերջին չեն. ինչպէս՝ գեղեցիկ, եկեղեցի, և քիչ անգամ նաև վերջնականութեւն, գետ, նետ, սառույր. — միշտ և գրել վերջին վանկի մէջ՝ երբ կրկին բաղաձայն չ'աւարտի. ներկ, զգեստ, վերջ, աշխատ. — կը զարտաւելն յովանկի քով կազմաւորենք, ցեմք, վիրք, պիտք:

Ի կը գրուի բառերու վերջը. բողի, մարգարի. — Եւ ուր աւարտած բոլոր վերջին վանկերու մէջ. Սրտեմ, Բարբաթ, ապուհ, չեն. բացառութիւն են բեն, մեն, կեն, ղեն. — ուրիշ ժամանակներէ յետոյ, երբ անոնցմէ անշատ կը շնչուի. եակ, ետիկ, քրեատուհի. — բացառութեւն մէջ. զիտեք, զիտեհ են. — Հասարակօրէն վերջին վանկերու մէջ. սեր, պարտեք, յաւա: Տարակուսի պարագային նկատել նոյն բառին ամառքը. եթէ այն տեղ ի է, ուրիշն արժան է. ինչպէս՝ սիրելի — սեր. եթէ է է, արժան ալ նոյնպէս է. ձերութիւն — ձեր:

Ի կը գրուի միշտ ա, և է ի ժամանակներէն վերջ. առաջ, տերև, արելու. — Ի ուր վերջացած բառերու սեռականութեւն մէջ. եկեղեցի — եկեղեցոյ, տարի — տարւոյ:

Այլ կը գրուի բաղաձայն զերեք վերջ. յոգնած, նոսր, զինուոր. — Ի վերջացողներու սեռականութեւն մէջ. պատիւ — պատուոյ, հաշիւ — հաշուի:

Այլ կը գրուի բառից սկիզբը. փախճաւ, վերք, վկայ են. — ասոնց բաղաձայնն մէջ. անվանանք, կարիք, նախապայ. — Ունի վերջ. ծով, ժողով. — Իսկ բառի սկիզբը ուն և ուն յառաջ չի գրուիր. որդի, ոսկի, ուղի, ուրախ են. կը զարտաւելն լոկ երեք բառեր, վահ, մակ, վուշ, վուշու:

Յ կը գրուի բառի սկիզբը. յոյս, յայտն. — առ, տէ, տի, տա, առ ժամանակաց մէջ. վիպիկ, Միքայէլ, ազգային, Հայոց, հայութիւն. — բառերու ժայռը, ա և ո գրուին հետ. Արտ, շուշայ, Սատոյ, երեկոյ. — Բացառութիւն կը կազմեն զերանուններ, աս, սորա, զա, նա, ք. մակբայք՝ ահա, ապա, հապա. հրամայականք, հաւատա՛, կեցո՛ւ. առ ուր վերջացած օտար անուններ, Յուդա, Եդիպ, Աննա. սեռական Գուլայի են:

Օ կը գործածուի գործիականութեւն մէջ. ազգաց, բանակոց. — և ամէն տեղ ուր էին ժամանակ առ կը գրուէր բաղաձայն յառաջ. օճառ, զրօսանք, Պօղոս, արդեօք:

Վերջապէս՝ Հին սովորական և ընտանի ուղղագրութիւնը՝ հայ ազգին համար ոչ միայն լեզուական պահանջ, այլ և զգացման լուրջ խնդիր է: Եւ բաղձալի է անոր ամբողջական վերահաստատումը, որով կը հաւատանք՝ թէ հայ գաղութներու սրտերն աւելի սերտօրէն պիտի կապուին մայր Հայաստանի հետ, բառնալով գրական հաղորդակցութեան խզումը՝ զոր յառաջ բերաւ վերջին ուղղագրական փոփոխութիւնը:

Հ. ԳԱՐՈՒԵԼ Վ. ՆԱԶԱԳՅԱՆ

Հ. Վ. ՀԱՅՏՈՒՆԻ

Հ. Ա. ՂԱՅԻՅԱՆ